

MIKES ZDENKÓNÉ
(Budapest, ELTE)

PÁLYAPEDAGÓGIA ÉS ÉLETPÁLYÁRA NEVELÉS

ABSTRACT: (*Career Pedagogy and education for profession*) The possibility opened up at Szeged University of Arts to create the branch on advising for future jobs.

The author gives an account on training specialized experts and comprehensive co-operation with children and parents.

She emphasizes the importance of experience availability basen on activity.

She also given an account on her interantional experiences and correlation of teaching, learning and private life.

A pályaválasztás (iskolaválasztás) pedagógiai-pszichológiai előkészítése a pályapedagógiai munka örökzöld, megoldatlan témája. E tevékenység elméleti, módszertani megalapozása napjainkig igencsak hézagoss. Hozzájárul a sikertelenséghez a feladat helytelen értelmezése, leszűkítése aktuális kérdésekre, a pedagógiai folyamattól való külön kezelése, valamint a szakemberek hiánya.

E problémát próbálta megoldani a 60-as években országosan kiépített intézményrendszer. A szakemberek törekvése jószándékú volt, munkájuk kétségtelenül előbbrelépést jelentett, de mert "látványos" sikereket nem tudtak felmutatni -- nem épültek be megfelelően az iskolai életbe, munkájukat lebecsülték -- az intézményeket fokozatosan felszámolták, az ott dolgozó munkatársak közül néhányat alkalmaztak a pedagógiai intézetekben, ezzel a tanácsadói munkát gyakorlatilag megszüntették. A tanácsadó intézetek szakembereiben sok nemzetközi tapasztalat halmozódott fel, amelyeknek hazai viszonyokra történő adaptálására szükség volt, és ma is szükség lenne. Vonatkozik ez a tanárképzés tartalmi munkájának e kérdést is érintő megújításra; miszerint a pályaválasztás témáját be le-

hetne építeni a pedagógiába-pszichológiába, a nevelésszociológiába, a speciálkollégiumi tevékenységbe s a különböző szaktárgyak tartalmi körébe. Fontos ez azért, mert így bizonyos szintig minden hallgatót érintő képzés valósulhatna meg.

Az iskolaválasztás, a pályaválasztás, a pályakorrekció nehézsége, továbbá a napjainkban fenyegető munkanélküliség mindinkább indokolja a személyiségben kialakuló stabilitást.

Személyiségfejlesztő tréningekkel, ön- és társismeretre nevelő stúdiókkal, konfliktuskezelő, helyzetelemző pedagógiai módszerekkel minden tanárjelölt leendő munkáját biztonságosabbá tehetnénk.

Ugyanakkor a tanárképző intézményekben módot nyújthatnánk tanácsadó szak felvételére második vagy harmadik szakként. Erre már vannak eredményes próbálkozások például Szegeden a József Attila Tudományegyetemen.

Egyrészt tehát a tanárok szakmai hozzáértésére, tájékozottságára, másrészt speciálisan képzett szakemberekre van szükség a szülővel és a gyermekekkel való folyamatos együttműködésben.

A kreatív, az innovatív személyiség sokféle lehetőséggel találkozhat pályaválasztásakor miközben ő maga is teremthet újabb lehetőségeket.

A történelem során e kérdésnek mindenkor jelentősége volt. Nagy László írta 1924-ben "Az iskola kötelessége, hogy vizsgálja az élet szükségleteit, s munkájával igyekezzék azok megoldását segíteni". (Nagy László: A tanulók pályaválasztása. In.: A pályaválasztás. Magyar Gyermektanulmányi Társaság. Budapest, 1924. 84.)

E tevékenység napjainkban bonyolultabbá válik, előtérbe kerül a konvertálható tudás, s a munkára nevelés tartalma és módszerei is változóban vannak.

A munkára nevelés és a pályaválasztás pedagógiai módszereinek szoros összekapcsolódása hozhat jobb eredményeket. A személyiségfejlesztés, a magatartásformálás, a helyes munkamorál kialakítása saját motivációs bázison történhet, melynek feltétele az értelmes munkavégzés otthon és az iskolában egyaránt. Az órán és az órán kívül szerzett ismeretek alkalmazása, s eközben az önmegismerés hozzájárulhat a pályaválasztási döntés megalapozásához, a felnőtt életre felkészüléshez.

Ehhez azok a tanárjelöltek tudnak támpontot adni, akik maguk is stabil személyiségekké váltak képzésük idején. A Syracuse University tantervében célként fogalmazzák meg az "ismeretek, felelősség, részvétel"

szerepét a képzésben. Mindez az ismeretek feldolgozását tudássá, az önkifejezést, a felelős véleménynyilvánítást, döntést, a konfliktuskezelést, a másképp gondolkodó emberekkel való hasznos együttműködést jelenti. A felnőtté nevelés folyamatában ezek fontos kérdések a magánélet, a közélet, s a pályán való érvényesülés szempontjából.

Itt érkeztem el ahhoz a már közhelyként szereplő, de még mindig nem megvalósult elképzelés kiemeléséhez, amely a képzés minden szintjén alsó, középső és felsőfokon egyaránt fontos: a tanulói-hallgatói **tevékenységen** alapuló **tapasztalatszerzés**, amelynek spontán és irányított változata egyaránt szükséges a pedagógiai elemzéshez, a perspektívák közös megkereséséhez.

A pályaelképzelés, a pályára készülés és a pályaválasztási döntés mindenkor szoros összefüggésben van az egyének családi életével, életmódjukkal, életvezetésükkel. Mindez sugallja, hogy a nevelésben együtt kezeljük az életvezetésre történő felkészítést a pályaválasztással.

Nemzetközi tapasztalatok már évtizedekkel ezelőtt mintaként szolgáltak e téma kidolgozásához. Így például Ausztriában az oktatási minisztérium és a szociális ügyek minisztériuma, valamint a tanácsadói igazgatás összehangolt munkája révén történik a gyakorlati munka elméleti megalapozása. A pályaválasztás szakszerű előkészítésében elsődlegesnek tartják a tanári munkát. Ezért a tanárképzésben stúdiumként szerepel a pályaválasztás. Sokféle propaganda-anyag áll az iskolák rendelkezésére, a vállalatok, üzemek toborzó plakátjai, ismertetői. A Tanácsadó Intézetek munkatársai együttműködnek az iskolákkal, segítenek a pályá- illetve iskolakorrekcióban is. Nagymértékű állami és társadalmi gondozómunka folyik az ifjúság pályaválasztása és pályaaazonosulása érdekében. Ugyanez elmondható a németországi törekvésekre is. Ausztriában az iskolák a tanácsadók és a munkaügyi hivatalok szoros kapcsolatban vannak egymással. Egész Ausztriát átfogó hálózatuk működik, s áll a tanárok, szülők, tanulók rendelkezésére. Az általános információnyújtáson kívül fontosnak tartják az egyén érdeklődésének irányítását, a döntési képesség kialakítását, a pályastabilitás megalapozását. Mindebben fontos szerepet kap a tehetség felismerése és fejlesztése.

A gyermekek társadalmi helyzetén az iskola nem tud változtatni. képességekre, tehetségükre odafigyelve viszont a személyiségükre ható kedvező külső feltételek megteremtésével perspektívát adhat, irányíthatja őket a társadalomban elfoglalandó helyük felé.

E probléma nemzetközileg is figyelmet kelt: többek között érintették a kiemelkedő tehetséges gyermekek fejlesztése érdekében létrehozott nemzetközi világtanács 6. világkonferenciáján, Hamburgban.

Dorothee Wilms miniszterasszony, a világkonferencia védnöke összefüggésbe hozta a gazdasági érdek és a tehetséggondozás kérdését: "... a tudományban, a kutatásban a gazdaságban világszerte egyre inkább szükség van a kiemelkedő teljesítményekre. Az az állam, amely polgáraink a biztosítani akarja a jövőt, nem engedheti meg magának, hogy az intellektuális és az alkotó képességek nagy részét felfedezetlenül és kiaknázatlanul hagyja. A különleges tehetségek fejlesztése a jövőt formáló befektetések fontos kiegészítője és támogatója lehet." (Hortobágyi Katalin: Vita a tehetségről a kiemelkedően tehetséges gyermekek fejlesztése érdekében megrendezett 6. világkonferencián. Magyar Pedagógia, 1986. 1. 69.)

Grolle szenátor is bírálta a tehetséggondozás pusztán gazdasági megközelítését, hangsúlyozta a pedagógiai szempontok érvényesítésének szükségességét, s a kettő összekapcsolásának fontosságát.,

Úgy gondolom, hogy a pedagógiai és a gazdasági szempontokat nekünk is figyelembe kell vennünk, s a személyiségfejlesztés során a pályaválasztást segítő tevékenységnek helyes kiinduló pontja a gyermekek érdeklődésének felkeltése saját jövőjük alakíthatósága iránt.

Az iskolai munka sokszínűségének, a többféle tevékenységi irány megismertetésének és gyakorlási színhelyének biztosításával lehetővé válik a speciális érdeklődés megalapozása és (vagy) fejlesztése, s egyben az önismeret fejlesztése is.

Gyermekekre és tanárjelöltekre vonatkoztatva az igaz, hogy a környezetről, a munka világáról **hiteles kép** elsősorban a "megélt" élmények alapján alakul ki. Helyes, ha a képzés valamennyi szintjén tágabb lehetőség adódik a szokásostól eltérő helyzetekben a képesség feltárására, és az összehasonlításra korábbi önmagukkal, illetve társaikkal. A döntéskészség fejlesztéséhez gazdag választhatási kínálat alapján valóságban alapuló mérlegelési készségre van szükség.

Az ember a családi-, magánéletben is gyakran kerül döntési helyzet elé. Ahhoz, hogy helyesen cselekedjen, viselkedjék, a már jelzett személyiségstabilitásra szert kell tennie. Éppen ezért a jövőben már az emberi minőség ismérvei között fogják emlegetni az életpályára jellemző rugalmasságot és stabilitást, a nem mint egymásnak ellentmondó, hanem egy-

mást feltételező fogalompárokat. Éppen ezért méltányolandó és követhető kezdeményezésnek tartom a József Attila Tudományegyetem kezdeményezését a tanácsadó szak indításával.

A pályalélektani speciális képzés utolsó stúdiumában szerepel az életpályára nevelés című tantárgy. Bevezetésekor sokat gondolkodtunk az elnevezésen. A célból kiindulva a tartalom meghatározásában úgy döntöttünk, többet kell, hogy jelentsen ez a félév -- amely öt félévi pályalélektani tanulmányokra épül -- a pályaválasztás pedagógiai kérdéseinél. A hallgatóknak látniuk kell, hogyan függ össze a pályaválasztás a felnőtt életre készüléssel, s azt is, hogy ebben milyen szerepe lehet önmagának a gyereknek, a családnak, az iskolának, a társadalomnak.

Az életvezetés több komponens függvénye. Éppen ezért az életpályára nevelés eredményén mindenképpen tükröződik, milyen igény él az emberben önmaga és mások iránt. Nem közömbös annak színvonala, minősége. Az emberi együttélés egészséges normáinak megtalálása, elérése elméleti ismereteket feltételezve nagyon sok gyakorlati feladat megvalósításán keresztül történhet.

E tantárgy kimunkálásában gondolunk arra, hogy az újonnan szerzett ismeretek birtokában miként segíthetnek hallgatóinknak az általános és középiskolás gyermekek életpályára kerülésében, valamint hogyan adhatnak tanácsot munkatársaiknak.

Egyet lehet érteni Ray Woole-val abban, hogy "az embereket képessé kell tenni saját életük nagyobb mértékű irányítására." (Ray Woole: Tanácsadás egy válságos világban: a tanácsadás szociológiája felé. OPI. Pályaválasztási Tájékoztató I. évf. 3. sz. 1989. ápr.) Ehhez azonban hozzáteszük, hogy gyermekkorban lehetőséget kell nyújtanunk a tanulóknak önmaguk kipróbálására s azon keresztül az önismeretre.

Ezt a tételt szinte már "elcsépelte" a pedagógia, azonban sem a család, sem az iskola nem tett eleget e kívánságnak.

A tanárképzés is felszínesen foglalkozik e fontos kérdéssel, a módszereket nem sajátítják el a tanárjelöltek.

Milyen okai lehetnek annak, hogy az elméleti felismerésnél szinte megáll a "tudomány"?

Az eddigi tapasztalatok mondatják velem, a Szegeden kipróbált félév gyakorlata is megerősíti bennem azt a felismerést, hogy képzés -- adott esetben a tanárképzés -- túlságosan szaktárgyi ismeretek átadására orientált. A hallgatóknak nem "iskolaközélen", hanem órán és órán kívül

a gyermekekkel együttműködve kellene több időt tölteniük, módot kapva pedagógiai gyakorlat útján a spontán és a tudatos tapasztalatszerzésre.

Ezt jól bizonyítja az új szak felvétele, amely minden elméleti tárgyhoz gyakorlatot kapcsol, így az életpályára történő felkészítéshez is. Például a hallgatók vizsgálják a tanulói teljesítmény és motiváció összefüggéseit: a tanítási, nevelési módszer és a tanulói aktivitás egymásra hatását. Adatgyűjtést végeznek a tanulók munkájához, tanuláshoz való viszonyának motivációról. Feladatuk kérdőívek és interjúk készítése, valamint identifikációs modellek vizsgálata. Adatokat gyűjtenek és összegzést készítenek az osztályfőnöki nevelőmunka pályaorientációs tapasztalataiból. Ezúttal a hallgatók felismerik a gyermekekben meglévő tettvágyat, cselekvésvágyat, vagy azok hiányát, s igyekeznek megtalálni minden esetben a fentiek okát is.

Tényfeltárás és okfeltárás nélkül nem lehet eredményesen fejlesztőtechnikákat alkalmazni, sem a szaktárgyi ismeretek elsajátításánál, sem az órán kívüli munkában. Szükséges ez a magatartás, a jellem alakításában is.

Az életpályára való felkészülés permanens tanulást jelent, a fogalmat természetesen tágan értelmezve. A tanulás az emberek jelentős százalékában ma is ismeretek verbális elsajátítását jelenti. Tanárok körében ez nyilvánvalóan tágabb körű értelmezést kap, ámbár a gyakorlat időnként ennek ellentmond.

Így például a gyermekeknek nagyon kevés alkalmat a felfedezéssel tanuláshoz, valamint az emberi magatartásban megnyilvánuló értékek felismeréséhez, az érzelmi kapcsolatok átéléséhez, minősítéséhez. Így kevésbé tudják érzékelni és felismerni az emberi együttéléshez tartozó legfontosabb kritériumokat. Különösképpen nem tudják ebben megtalálni saját szerepüket, felelősségüket. Nem segítenek ebben nekik a családok jelentős részében sem. Ahhoz, hogy a gyermekek felkészültek legyenek a pályaválasztásra, s elképzelésük legyen az életvezetésről, perspektívájukról sokszor kell döntéshelyzet elé kerülniük. Ez is hozzásegíti őket ahhoz, hogy felismerjék befolyásolni képesek saját helyzetüket, környezetüket is meg tudják változtatni, illetve hatni képesek rá.

A magánéletben s pályákon egyaránt előfordul, hogy nehézségekkel, válsággal kell megküzdeniük vagy bonyolult problémákat megoldunk, ehhez az embernek érzelmi stabilitásra, valóságos alapokon nyugvó mérlegelési készségre van szüksége. Mindehhez megbízható társak nyújt-

hatnak segítséget. De honnan a hitelesség biztonsága, ha hiányzik az "előtanulmány": az igazi emberi szó, amelyet együttes élmény alapján az egymásrautaltság szükségletét is érzékelve már tapasztalhattak.

Az életvezetést, amely kiegyensúlyozottnak látszik, művészetnek is szokták nevezni. De ki készíti fel arra, hogy harmonikus, szinte "irigylésre méltó" életet éljen egy ember, egy család? Természetesen Szegeden ezen a szakon többet tudnak meg erről a hallgatók, mint bármelyik tanárképző intézményben.

Elméleti tanulmányukhoz kapcsolódó vizsgálataik bizonyítják, mennyire fontos, hogy a választott pályán elégedett legyen az ember. Megtanulják az emberi viszonyulások különbözőségének sokféle formáját, feltárják annak okait. Megértik, mit jelent ha az egyén azt "kap" tanuló társaitól, vagy munkatársaitól, környezetétől, amit elvár, illetve miért "csalódik" bennük. Mitől lehet sikeres valaki, s hogyan társulnak ahhoz az anyagiakban kifejeződő eredmények, illetve ez utóbbi dominanciája nélkül is érezheti sikeresnek magát az ember.

Elégedettsége tükrözheti az önmegvalósítását, az önérvényesülést, miközben másoknak használni lehet. Azonban emberismeretre szert tenni nélkülözhetetlen feltétele a gyermeki és a felnőtt együttlétnek.

A családtagokhoz való viszony, mondhatnám: helyünk a családban, az egymásért tenni akarás, az önzetlenség és felelősség tartalmi jellemzői meghatározóak szemléletünkben, tágabb környezetünkkel gyakorolt viselkedésünkben.

Ha egy kisgyermeket értelmesnek látunk, nyugodtnak és segítőkésznek, egyszerű példaként hadd említsem: megkínál a kapott csokoládéjából, odaadja játékát, igényli, hogy megbeszélje velünk új felismerését, kommunikációéhes -- azt szoktuk mondani: "látszik, hogy sokat foglalkoznak vele". Valóban így van, modell, illetve gyakoroltatás alapján teszi a felsoroltakat. Ám gyakran azt tapasztaljuk minél "idősebb" lesz, annál kevesebbszer nyílik alkalma életkorának, érdeklődésének, attitűdjének megfelelő magasszintű együttélési modellkövetésre. Egyszer csak megtorpan, magára marad. Otthon már nem foglalkoznak vele úgy, mint jó esetben ezt korábban tették, de elvárják tőle, hogy hasonlóképpen "teljesítsen". Sok esetben már otthon és az iskolában egyaránt csak a tanulmányi eredményre koncentrálnak. Ez pedig nem elegendő az életpályára készülés megalapozásához. Az embernek -- ezt nem is kötném életkorhoz --szüksége van önállóságra ismereteinek feldolgozásában, értéke-

lésében, de ugyanakkor társakra is, olyan őszinte véleménymondó partnerekre, akik életútjának alakulásában is hatnak rá, akiket emberi értékeik alapján tisztelnek. Az egymásrautaltság és a kölcsönösség érzése az iskolai és az iskolán kívüli munkában egyaránt kialakítható.

Az életpályára nevelés féléves programjában arra a folyamat jellegre próbáltunk koncentrálni, amely a gyermeket érő tudatos és spontán nevelő hatások nyomán eredményhez vezethet az életútra való felkészülésben.

Jelentős szerepet szántunk ebben a tanulás-tanítás és a munka kölcsönhatásának. Ennek érdekében rámutattunk azokra a lehetőségekre, amelyek a tevékenységen alapuló tapasztalatszerzést biztosíthatják órán és órán kívül. a tanárjelöltek e rövid néhány óra alatt csupán bepillanthattak az e téren nyert kutatási eredményekbe, amelyek számukra ismeretlenek voltak.

Szemmel láthatóan újdonságot jelentett nekik, hogyan építhetők be az iskolán és a tanórán kívüli tevékenységek az egyéni életút megalapozásába. A tanári feladatokból értékelték, hogy a többirányú gyakorló szintén (klub, szakkör, érdeklődési körök stb.) milyen szerepet játszhatnak az egyéniségfejlődésben. Pályaorientációs modellen keresztül láthatták a pályára történő felkészítés összefüggéseit. A szakirodalom feldolgozása jól ötvözte az elméleti ismereteket és a gyakorlati tapasztalatokat. Az ehhez társuló pszichológiai alapozással a képzésben résztvevők szakemberekké válhattak.

Munkámmal egy hasznos törekvést bemutatva jelezni szeretném, hogy a társadalom kihívásaira, a gazdaság gyors változásaira, mely többek között munkanélküliséggel, pályamódosítással, átképzéssel jár, a képzésnek választ kell adnia. Természetesen tanulmányommal e válasznak csak egy láncszemét érintettem.

IRODALOM

- A pályaválasztási szakkör- Pályaválasztási módszertani dolgozatok; 5.
Szerk.: Gál József
- Ajánlás a gimnáziumi neveléshez az 1978-ban bevezetett nevelés terv
korrekciója. Budapest, 1988. M. M. (31--65.)
- Az általános iskolai tanterv (NAT-tervezet)
- Báthory Zoltán: Tanítás és tanulás. Tankönyvkiadó, Bp. 1987.
- Dancs István: A pályamotivációt befolyásoló tényezők vizsgálata a szak-
oktatásban Akadémiai Kiadó, Bp.
- Dávid László: Fakultáció és pályaorientáció az általános iskolában
(Szöveggyűjtemény)
- Dehelán Éva -- Polgár Zsuzsa: Pályaválasztásra készülünk. Kiscsoportos
személyiségfejlesztő program (OPI. Bp. 1985)
- Gajdáty Kata: Pályaválasztásról szülőknek Hazafias Népfront, Tan-
könyvkiadó, Bp. 1985.
- Gáspár László: Munka és iskola. Az iskola elméletben és gyakorlatban
VII. Köznevelés 42. sz. 1987. dec. 18.
- Gáspár Lászlóné: A pécsi Apáczai Nevelési Központ iskolafejlesztési
programja és a pályaorientáció (Szöveggyűjtemény)
- Gulyás Lóránt--Sarlós Katalin: Hogyan tovább? Pedagógiai Szemle 1989.
jún.
- Hortobágyi Katalin: Vita a tehetségről a kiemelkedően tehetséges gyere-
kek fejlesztése érdekében megrendezett 6. világkonferencián Magyar
Pedagógia, 1988. 1. sz.
- Hunyadi Györgyné: Kollektivitás az iskolai osztályokban. A közösségi
beállítódás strukturális meghatározói Akadémiai K. Bp. 1977.
- Képes Szakmaismertető ABC 1--4. kötet Közgazdasági és Jogi könyvkiadó
OPI, Bp. 1979.
- Kiss Ernő: Az általános iskolások továbbtanulási szándékának megvalósu-
lása Pályaválasztás, Bp. 3. sz. 1984.
- Mikes Zdenkóné: A pályaválasztás előkészítése. Második átdolgozott kia-
dás. Propaganda és Könyvszerkesztőség, Bp. 1983.
- Mikes Zdenkóné: A pályaválasztás előkészítése a tanórán kívül. Pedagó-
giai Szemle, 1989. jún.
- Mikes Zdenkóné: a tanárjelöltek aktivitásra nevelése. Felsőoktatási
Szemle 1980/1.

- Munkára és pályára nevelés. Szerk.: Ritoók Pálné, Tankönyvkiadó, Bp. 1974.
- Nagy László: A tanulók pályaválasztása. In: A pályaválasztás. Magyar Gyermektanulmányi Társaság Budapest, 1924.
- Pályaválasztási ismeretek. Szöveggyűjtemény, Szerk.: Mikes Zdenkóné Tankönyvkiadó, Bp. 1989. (VII. fejezet)
- Pethő Éva: A család pályaorientációs hatása. Pályaválasztás, Bp. 1983. 4. sz.
- Ritoók Pálné: Személyiségfejlesztés és pályaválasztás. Tankönyvkiadó, Bp. 1986.
- Woole Rau: Tanácsadás egy válságos világban. Pályaválasztási tájékoztató, I. évf. 3. sz. 1989. ápr.
- Szilágyi Klára: Hivatásra nevelés a szakképző iskolában A Vas m-i PTI kiadványa, Szombathely, 1981.
- Vastagh Zoltán: A tanulókat fejlesztő értékelés az iskolai nevelési rendszerben. Magyar Pedagógia Bp. 1986. 1. sz.